

Г. В. БУДЗЕВІЧ, І. К. КОПЦІК

ФУЗАРЫЁЗ КОЛАСА І СЕЛЕКЦЫЯ АЗІМАЙ ПШАНІЦЫ ДА ПАТАГЕНА

Інтэнсіфікацыя земляробства прадугледжвае значнае павелічэнне вытворчасці збожжа дзякуючы ўкараненню новых высокапрадукцыйных сартоў, унясенню высокіх доз мінеральных угнаенняў, сістэме ахойных мерапрыемстваў і іншым агратэхнічным прыёмам. Высокія дозы азоту, незбалансаванае жыўленне выклікаюць пагаршэнне фітасанітарнага стану ў пасевах збожжавых культур. Ва ўмовах Беларусі на азімай пшаніцы штогод адзначаецца істотнае развіццё грыбоў рода фузарыум. Фузарыёзы суправаджаюць расліны ва ўсіх фазах развіцця, пачынаючы з насення і да паспявання, і пашкоджваюць усе органы: карані, сцябло, лісце, колас, насенне. Рытм развіцця фузарыёзаў знаходзіцца ў цеснай узаемасувязі з умовамі надвор'я рэспублікі, агратэхнікай вырошчвання і сортам. Для нашай зоны ўласціва выпаданне ў чэрвені—ліпені багатых ападкаў, у выніку чаго пагаршаецца паветраны баланс каранёвой сістэмы раслін пшаніцы, што выклікае фузарыёзныя каранёвыя гнілі і фузарыёз коласа.

Пытанні барацьбы з фузарыёзамі з'яўляюцца актуальнымі для ўсіх зон вырошчвання азімай пшаніцы [1, 4, 8]. Відавы склад грыбоў рода фузарыум вельмі разнастайны і дастаткова спецыфічны для асобных раёнаў. У паўднёвых раёнах фузарыёз коласа пераважна выклікаецца відам *F. gramineagum*, а ў ёўрапейскай частцы па частаце сустракальнасці пераважаюць *F. culmorum* і *F. avenaceum* [2, 3, 5—7].

Праблема каранёвых гніляў у рэспубліцы на збожжавых культурах вырашаецца тэхналагічным і селекцыйным шляхам. Інтэнсіўная тэхна-

логія вирощування азімай пшаніцы прадугледжвае абеззаражванне насення ад фузарыёзнай інфекцыі, захоўванне севазвароту, апрацоўку пасеваў у перыяд вегетацыі фунгіцидамі. У селекцыйных праграмах прадугледжаны ацэнка і адбор зыходнага матэрыялу з высокай выносілівасцю да фузарыёзных каранёвых гніляў на інфекцыйным фоне.

У рэспубліцы на азімай пшаніцы даследаванні па фузарыёзе коласа ў селекцыйных адносінах не праводзіліся. Абследаванне пасеваў паказае, што фузарыёз на азімай пшаніцы ў нашых умовах праяўляецца штогод у той або іншай ступені. Правакуюць развіццё хваробы коласа павышэнне тэмпературы і частыя ападкі ў перыяд цвіцення — малочнай спеласці. Пашкоджанне коласа патагенамі фузарыёзу праяўляецца адразу пасля цвіцення: на фоне зялёных каласоў добра відаць белаватыя ўчасткі коласа (каласкі), на якіх да паспявання праяўляецца плодана-шэнне грыба ў выглядзе ружовага налёту. Вельмі пашкоджанае насенне набывае лёгкаважнасць, белы колер, лёгка выдаляецца пры ачыстцы. Часта інфіцыраванае патагенамі насенне знешне не адрозніваецца ад здаровага і з'яўляецца крыніцай інфекцыі, зніжае пасяўныя і хлебапякарныя якасці.

Фітаэкспертыза насення нумароў конкурснага сортавыпрабавання паказала, што заражанае пасяўнага матэрыялу штогод вагаеца ад 6 да 49%, а ў асобных гадах і больш высока.

За мяжой, у прыватнасці ў ФРГ, барацьбе з фузарыёзам надаецца вялікая ўвага. Проблему спрабуюць вырашыць як хімічным, так і селекцыйным шляхам. У нашых умовах селекцыя на ўстойлівасць да фузарыёзу коласа праводзіцца пры штучным заражэнні ацэнкай і адборам высокапрадукцыйных і выбракоўкай вельмі ўспрымальных ліній.

У задачу наших даследаванняў уваходзіла выяўленне крыніцы інфекцыі, вызначэнне відавога складу ўзбуджальнікаў фузарыёзу коласа, ацэнка зыходнага і селекцыйнага матэрыялу з мэтай падбору пар для скрыжавання і адбору для далейшай селекцыйнай работы ліній, якія слаба пашкоджваюцца ўзбуджальнікамі.

Збіранне пашкоджаных раслін праводзілі ў селекцыйных і вытворчых пасевах азімай пшаніцы, выдзяленне і вызначэнне відавога складу грыбоў — па В. І. Білай (1961 г.). Чистыя культуры размнажалі на стандартным асяроддзі БГА, а таксама на стэрильных аўсяных зярнітах у шклянках і колбах. Заражэнне пасеваў у полі праводзілі апырскваннем суспензіяй спор увечары, пад расу. Інфекцыйная нагрузкa: раствор суспензіі 10^6 спор на 1 мл раствора, расход раствора 10 мл на два пагонныя метры. Сяўба сортавузораў ручная, пад маркер, па два радкі кожнага ўзору ў двухразовой паўторнасці. У цяпліцы расліну заражалі шляхам апырсквання пульверызаторам, ствараючы вільготную камеру з дапамогай поліэтыленавага мяшка на 24 гадз.

Вызначэнне відавога складу ўзбуджальнікаў фузарыёзу коласа ў 1989—1991 гг. паказала, што ў асноўным на азімай пшаніцы пераважае *F. culmorum* (73—82%), часта сустракаецца *F. avenaceum*, у адзінковых выпадках — *F. semilectum*. У 1992 г. распаўсюджанне фузарыёзу коласа было нязначнае з прычыны засушлівага надвор'я. Паколькі асноўным узбуджальнікам каранёвых гніляў ва ўмовах Беларусі з'яўляюцца грыбы роду *Fusarium* (прычым найбольш агрэсіўныя штамы выдзяляюцца сярод віду *F. culmorum*), важна было выясняць ідэнтычнасць і ўзаемасувязь папуляцый *F. culmorum*, якія жывуць на каранёвай сістэме і выклікаюць фузарыёз коласа. Дзеля гэтага ва ўмовах цяпліцы быў закладзены дослед з сабранымі штамамі грыбоў фузарыум, выдзеленых з розных частак расліны. Даныя прыведзены ў табл. 1.

Вынікі штучнага заражэння паказалі, што ўсе штамы фузарыёзу выклікалі пашкоджанне расліны каранёвымі гнілямі і адмоўна ўпłyвалі на развіццё расліны незалежна ад крыніцы інфекцыі, прычым *F. culmorum* з коласа па агрэсіўнасці не адрозніваўся ад *F. culmorum* з каранёў. У палявых умовах штамы, якія былі выдзелены з каранёў, выка-

Таблица 1. Патагеннасць штамаў F. link на азімай пшаніцы (сорт Бярэзіна)

Варыянт	Паказчык, % да кантролю				Пашкоджанне каранёвымі гнілямі, %
	вышыня раслін	даўжыня коласа	колькасць штук насення ў коласе	маса зярнята у коласе	
Кантроль	100,0	100,0	100,0	100,0	2,5
F. cultmorum з каранёў	96,9	111,2	46,3	33,8	48,9
F. cultmorum з коласа	89,6	103,2	37,9	51,6	50,1
F. cultmorum з насення	104,1	106,4	66,2	67,7	37,6
F. avenaceum з коласа	96,5	112,9	33,7	41,0	52,6

Таблица 2. Ацэнка ўзораў азімай пшаніцы па іх адносінах да фузарыёзу коласа

Узор	Паходжанне	Пашкоджанне, %	Ураджай у адносінах да стандарту, %
Бярэзіна	БелНДЗіК	50	100,0
Надзея	Тое ж	50	150,4
Сузор'е	»	40	183,9
Пошук	»	60	105,8
Гармонія	»	30	113,9
Доня	»	40	141,6
Вярбена	»	40	125,3
Гродзенская 10	»	80	54,5
Зарыца	»	30	102,6
909	»	50	110,7
923	»	40	148,3
Лінія 92	»	30	127,4
655	ФРГ	50	63,5
№ 54	БелНДЗіК	40	131,4
TAW 7 02968/87	ФРГ	50	42,8
TAW 7 00150/85	Тое ж	50	69,2
TAW 7 13724/87	»	70	34,4
TAW 7 28618/84	»	5	230,4
TAW 77 00247/87	»	30	106,4
TAW 7 28638/84	»	30	177,3
Mirac	»	50	150,4
TAW 7 05785/86	»	30	143,1
TAW 7 08802/88	»	80	13,4

рыстоўвалі для заражэння коласа. Інтэнсіўнасць пашкоджання каласоў была высокая і не адрознівалася ад той, што мелі расліны, якіх заражалі інфекцыяй F. cultmorum з коласа. Такім чынам, можна выказаць меркаванне, што папуляцыя грыбоў Fusarium, якая жыве на каранях азімай пшаніцы, мае ідэнтычнасць з той, што выклікае фузарыёз коласа. Крыніцы інфекцыі каранёвых гніляў і фузарыёзу коласа адны і тыя ж, у выніку чаго адбываецца пастапнае заражэнне патагенам розных органаў расліннага арганізма.

Перспектыўныя нумары азімай пшаніцы конкурснага сортавыпрабавання, а таксама сарты з Германіі, якія былі атрыманы ў выніку абмену селекцыйным матэрыйялам, і калекцыйны матэрыйял УПР ацэнъваліся пры штучным заражэнні патагенам фузарыёзу коласа. Апрача ацэнкі па пашкоджанні вывучаемых узораў, праведзены ўлік масы зярнят з адзінкі плошчы. Трэба адзначыць, што не ва ўсіх выпадках выяўлена існаванне прамой сувязі паміж пашкоджаннем і зніжэннем масы 1000 зярнят. Выяўлена вынослівасць сартоў пры аднолькавай пашкоджанасці коласа (табл. 2).

Розныя сарты азімай пшаніцы ў нашых доследах пры аднолькавым уздоўні пашкоджання забяспечвалі нераўнацэнны ўраджай збожжа. Так, сарты Mirac, Надзея, Бярэзіна, нумар 909 пры пашкоджанні ко-

ласа на 50% сфарміравалі ўраджайнасць, на 10—80% большую за стандарт Бярэзіна. Гэта сведчыць пра тое, што вынослівасць і рэакцыя на патаген фузарыёзу ў сартоў неаднолькавыя. Кароткасцябловы сорт Пошук быў пашкоджаны на 60%, аднак ураджай забяспечыў больш высокі за стандарт на 5,6%. Сярод сортавураў у доследзе выдзелена група сартаваў нашай селекцыі, якія слаба пашкоджваюцца патагенамі фузарыум: Сузор'е, Гармонія, Доня, лініі 92, 54, а таксама сарты з ФРГ — TAW 7 00247/87, TAW 7 28638/84, TAW 7 28618/84, якія выкарystаны ў селекцыйных праграмах на комплексную ўстойлівасць да хвароб. Гэта дазволіць за паразынальна кароткі тэрмін стварыць новыя высокапрадукцыйныя сарты азімай пшаніцы ў нашых умовах.

Такім чынам, для Беларусі фузарыёз коласа азімай пшаніцы ў асобныя гады можа з'явіцца сур'ёзнай прычынай недабору ўраджаю, пагаршэння пасяўных якасцей насення. Сярод селекцыйнага матэрыялу выяўлена дыферэнцыяцыя па пашкоджанасці. Побач з агратэхнічнымі і хімічнымі метадамі важнае месца належыць укараненню вынослівых сартаваў азімай пшаніцы.

Summary

The identity of agent species composition, causing spike fusarirose and root rots of winter wheat as stated. The sources of resistance to this disease are singled out.

Літаратура

1. Буга С. Ф., Линник Л. И. // Микология и фитопатология. 1978. Т. 121, вып. 5. С. 396—401.
2. Григорьев М. Ф. Методические указания по изучению устойчивости зерновых культур к корневым гнилям. Л., 1976.
3. Заболотная В. А. // Агротехнические и физиологические факторы повышения продуктивности зерновых. Мироновка, 1986. С. 89—90.
4. Караджова Л. В. Фузариозы полевых культур. Кишинев, 1988.
5. Котляров Л. М., Мохова Л. М. // Микология и фитопатология. 1990. Т. 24, вып. 2. С. 155—156.
6. Коптик И. К., Будевич Г. В. Создание высокоурожайных сортов озимой пшеницы с комплексной устойчивостью к болезням в Беларуси. Мин., 1993.
7. Мештерхази А. // Вопросы селекции и генетики зерновых культур. М., 1983. С. 154—157.
8. Фадеев Ю. Н., Бекен А. А., Буга С. Ф. и др. // Защита зерновых культур от корневых гнилей. М., 1986.